

تأثیر موک بر یادگیری و یادداری درس قرآن کریم

سعید مذبوحی* | استادیار گروه آموزش و پرورش، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

فاطمه تلافی | کارشناس ارشد تکنولوژی آموزشی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران
داریانی

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر استفاده از موک بر یادگیری و یادداری در آموزش قرآن کریم انجام شد. جامعه آماری شامل دانش‌آموزان دختر پایه نهم مدرسه فضیلت در منطقه ۱ تهران در سال ۱۳۹۶-۹۷ بود. هدف تحقیق، کاربردی و روش آن آزمایشی بود. حجم نمونه ۵۰ نفر شامل (۲۵ نفر گروهی که رویکرد آموزشی موک را دریافت کردند و ۲۵ نفر گروهی که رویکرد آموزشی سنتی را از قبل دریافت کرده بودند). برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته یادگیری و یادداری دارای ۱۰ عبارت در مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت با ضریب آلفای ۰/۷۹ و ۰/۷۷ و همچنین برگزاری ۱۰ جلسه دوره آموزش قرآن به شیوه موک بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف و t مستقل استفاده شد. نتایج نشان داد آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادگیری و یادداری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد.

واژگان کلیدی: موک، یادگیری، یادداری، قرآن کریم.

مقدمه

یکی از مقوله‌هایی که استفاده از فناوری‌های موجود تأثیر به‌سزایی در آن خواهد گذاشت، یادگیری و در پی آن یادداری است. امروزه در جامعه اطلاعاتی قرار گرفته‌ایم که برای سازگار شدن با تغییرات لحظه‌به‌لحظه، نیاز به‌روز کردن اطلاعات خود داریم. با رشد سریع و چشمگیر فناوری اطلاعات نیازمند آگاهی برای استفاده از تمام این فناوری‌ها هستیم. یکی از فناوری‌های آموزشی در حال گسترش، دوره‌های همگانی آموزش آزاد درون‌خطی (موک) است.

اگر بخواهیم از منظر صاحب‌نظرانی چون برونر و ویگوتسکی^۱ به یادگیری نگاه کنیم؛ پدیده‌ای است که در بستر اجتماعی و تحت تأثیر عوامل فرهنگی شکل می‌گیرد. باورها، ارزش‌ها و جهان‌بینی حاکم بر جامعه، بر مفهوم یادگیری، نقشه یادگیرنده، یاددهنده، موضوع یادگیری، شیوه تدریس و حتی روش‌های ارزشیابی اثر می‌گذارد (سراجی، ۱۳۹۱) و در پی یک یادگیری صحیح است که یادداری به خوبی اتفاق می‌افتد. یادداری به توانایی در یاد نگه‌داشتن مطالب خوانده شده پس از گذشت زمان از مطالعه آن گفته می‌شود (سراجی، ۱۳۸۲).

از مواردی که یادگیری و یادداری آن برای ما که در جامعه اسلامی زندگی می‌کنیم و با دین و مذهب رابطه تنگاتنگ داریم حائز اهمیت است و از سنین کودکی برایش وقت گذاشته می‌شود، بحث یادگیری و یادداری در قرآن کریم است. چراکه آموزش و به‌کارگیری مفاهیم ارزنده‌اش، زندگی انسان‌ها را به‌سوی کمال پیش می‌برد و از هر لحاظ رو به‌سوی پیشرفت می‌گذارد. اما آنچه در این زمینه مغفول مانده، چگونگی آموزش و یاددادن آن است و قرآن کریم هم مانند سایر مباحث نیازمند یاددهی صحیح و کارآمد است و باید به بهترین وجه

¹ Broner & Wigotski

انجام پذیرد، چراکه فرستنده آن خداوند بی‌همتا، کامل و بی‌عیب و نقص است و معلم و مبین آن هم اهل بیت علیهم‌السلام می‌باشند که معصوم و بری از هر بدی هستند. پس با این وجود باید بر یادگیری و یاددهی قرآن کریم اهتمام بورزیم و باور داشته باشیم که بر فرهنگ و سبک زندگی ما تأثیر به‌سزایی خواهد داشت، امیرالمومنین (ع) نیز فرموده اند:

بر شما باد به کتاب خدا (قرآن)، به‌درستی که آن ریسمان محکم الهی و نوری روشن و شفایی سودمند است. ما هم که در عصر تکنولوژی زندگی می‌کنیم و فرزندان ما که بومیان دنیای دیجیتال هستند چه نیکو است که برای یادگیری این مهم از فناوری‌های روز و در دسترسشان بهره ببرند و با یادگیری و یادداری قرآن کریم به بهترین‌ها و کمال برسند. همان‌طور که گفته شد، ما در عصری زندگی می‌کنیم که فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌مرور وارد تمام ارکان زندگی بشر شده و روزه‌روز بر کاربرد و اثرات ناشی از آن افزوده می‌شود. به‌طور مثال می‌توان به بازی‌های رایانه‌ای، پرداخت الکترونیکی، ایمیل و هزاران کاربرد دیگر اشاره کرد (میسوت^۱ و پوکورنی^۲، ۲۰۱۵). خانواده فناوری اطلاعات عبارت است از رایانه‌های بزرگ، ریزرایانه‌ها، لوح‌های فشرده، تلفن‌های بی‌سیم، مودم، چاپگرهای لیزری و رنگی، تلفن‌های همراه، شبیه‌سازی رایانه، منابع کمک‌آموزشی رایانه‌ای، نشر الکترونیک، آموزش از راه دور، شبکه‌های گسترده جهانی، وب و مانند آن‌ها (یانگ^۳، ۲۰۱۶ به نقل از درتاج، ۱۳۹۶). در این جامعه، یادگیری، مرزهای فیزیکی را درهم‌شکسته و نظام‌های آموزشی دنیا با تقدم و تاخر دریافته‌اند که دیگر آموزش نمی‌تواند و نباید محدودیت‌های زمانی و مکانی داشته باشد. از این‌روست که امروزه نظام آموزش از راه دور به‌عنوان شیوه آموزشی نوینی که یادگیری فارغ از زمان و مکان را سبب خواهد شد، پا به عرصه ظهور گذاشته (موسی رضانی، ۱۳۸۹) و

¹ Misut

² Pokorny

³ Yang

زندگی روزانه‌ی ما را تحت تأثیر قرار داده است. اثربخشی آموزش از راه دور در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات نیازمند توجه به ملاحظات مربوط به زیرساخت‌های فناورانه، زیرساخت پداگوژیکی، زیرساخت اجتماعی - فرهنگی، مدیریتی، اداری - پشتیبانی و اقتصادی است (نجفی، جوادی، نوروز زاده، ۱۳۹۱). در این راستا آموزش از راه دور به دلیل دارا بودن فضا و قابلیت دسترسی به محتوا در سریع‌ترین زمان در جهت تحقق رسالت انسانی (آوردن آموزش برای مردم و نه بردن مردم برای آموزش) نقش مهمی ایجاد کرده است (نجفی، ۱۳۹۰). گسترش روزافزون دسترسی به سخت‌افزار و نرم‌افزارهای مناسب برای آموزش الکترونیکی، افق جدیدی را پیش روی مؤسسات آموزشی نهاده است. به نظر می‌رسد استفاده از این امکانات برای آموزش به تحقق برخی آرمان‌هایی که به‌عنوان ملاک‌های کیفیت آموزش شناخته می‌شوند، از جمله فراگیر محوری، یادگیری مادام‌العمر، یادگیری فعال، تعامل در یادگیری و چندرسانه‌ای بودن کمک می‌کند (سعیدی نجات و وفایی بخاری، ۱۳۹۰). قرن بیستم را عصر تغییرات شتابان در علم تکنولوژی می‌نامند. یادگیری از راه دور، منابع آموزشی باز OER و برنامه‌های کامپیوتری آموزشی OCW و اخیراً دوره‌های همگانی آموزش آزاد درون‌خط (MOOC) از جمله این تغییرات تکنولوژی هستند (کارنوسکوس و هولملوند^۱، ۲۰۱۴).

موک^۲ یکی از پیشرفت‌های نوظهوری است که اخیراً در حیطه‌ی آموزش الکترونیکی به وقوع پیوسته و کشورهای توسعه‌یافته در طراحی و اجرای آن کوشیده‌اند. بیابید کمی بیشتر از این فناوری بدانیم؛ موک از حروف اول massive open online course گرفته شده که از نظر لغوی به معنی دوره‌های انبوه یا همگانی درون‌خطی آزاد است (ام سی آلیهو همکاران^۳، ۲۰۱۰). دوره‌ها به‌صورت درون‌خطی (بدین معنی که هر جا اینترنت در دسترس باشد

¹ Karnouskos & Holmlund

² Massive open online course

³ MC auleye

امکان حضور در این دوره‌ها وجود دارد) به وقوع می‌پیوندند، هم‌چنین واژه انبوه به این معناست که عموماً مقدار زیادی شرکت‌کننده (دانشجویان و اساتید و...) در آن شرکت می‌کنند و اکثر دوره‌ها به‌صورت رایگان برای هر فردی قابل استفاده است (کندی جی^۱، ۲۰۱۴).

شکل‌گیری پدیده نوظهور موک در آغاز هزاره سوم، یکی از رخدادهای مهم آموزشی در سطح بین‌المللی است که پس از یادگیری از راه دور، منابع آموزشی باز (OER) و برنامه‌های کامپیوتری آموزشی (OCW)، سنت و عمل آموزش رودرو و کلاسیک دانشگاهی را به‌شدت تحت تأثیر قرار داده و دانشگاه‌های مهم بین‌المللی را درگیر کرده است (ابراهیم آریایی و همکاران، ۱۳۹۵).

هم‌اکنون بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان دروس زیادی را بدین شکل تولید کرده‌اند و در اینترنت قرار داده‌اند و علاقه‌مندان زیادی از سراسر دنیا از آن‌ها استفاده می‌کنند. موک‌ها برخی از دروس را شامل می‌شوند که قابل تکرار و ارائه یک‌طرفه باشند. به‌عبارت‌دیگر باید اذعان نمود که در کنار مزایای حیرت‌انگیز موک، انتقاداتی هم به آن وارد است که از آن جمله عدم امکان تعامل به سؤالات دانشجویان است، زمانی که هزار نفر مخاطب وجود دارد. لیکن به‌رغم انتقادات فراوان، با موک، عدالت آموزشی به بهترین شکل فراهم می‌شود و دانشجویان مستعد و علاقه‌مند از تمام نقطه جهان می‌توانند بدون هزینه به کیفی‌ترین محتوای آموزشی دسترسی داشته باشند و به فراخور توانایی خود از آن‌ها بهره‌مند شوند (پامرول^۲ و همکاران، ۲۰۱۵).

به‌طورکلی می‌توان گفت دوره‌های همگانی آموزش آزاد درون‌خطی (موک) پدیده جدید و در حال گسترش هستند و موجب بحث‌های زیادی در بیشتر دانشگاه‌های جهان در

---

¹ Kennedy

² Pomerol

برخورد با این پدیده جدید شده است. در این دوره‌ها یادگیرندگان می‌توانند از یادگیری خودراهبر و ارزان، تجربیات یادگیری و منابع گوناگون و غنی استفاده کنند. دوره‌های موک با توجه به انعطاف‌پذیری مکان و زمان، عامل جمع شدن دانشمندان و هم‌فکران بسیاری در یک دوره است (معینی کیا و همکاران، ۱۳۹۵).

از موک‌ها می‌توان برای یادگیری و یاد داری بهتر دروس استفاده کرد، چراکه دانشجو با خواست خود و انگیزه‌ای قوی وارد دوره موک می‌شود و آموزش می‌پذیرد. با استفاده از موک‌ها امکان آموزش به تعداد زیادی از دانشجویان را فراهم آوردند و از این طریق دسترسی به داده‌ی تعداد زیادی از دانشجویان ممکن شد. از ویژگی‌های مثل سن، جنسیت و ملیت گرفته تا رفتاری که در محیط بر خط نشان می‌دهند. اینکه چه صفحاتی را می‌خوانند چه ویدئوهایی رو می‌بینند، آیا آزمون‌های مربوط به درس را انجام می‌دهند؟ دوره را تا چه حد، هفته‌ای یک‌بار به‌طور مرتب دنبال می‌کنند؟ آیا در بحث‌ها مشارکت می‌کنند؟ به‌این ترتیب دسترسی به داده‌هایی ایجاد شده که قبل از دوران آموزش برخط این داده‌ها به این شکل وجود نداشت. به‌این ترتیب بستری برای پژوهش در آموزش الکترونیکی شکل گرفت که تا پیش‌ازاین در این ابعاد وجود نداشت. این بستر پژوهشی می‌تواند هم به بهبود کیفیت آموزش غیررسمی و هم به بهبود کیفیت آموزش رسمی کمک کند. در تاج (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان طراحی و اعتباریابی الگوی آموزشی مبتنی بر فناوری در آموزش از راه دور و تأثیر آن بر درگیری تحصیلی و عملکرد تحصیلی دانشجویان انجام داد. نتایج پژوهش نشان داد آموزش مبتنی بر فناوری اطلاعات در آموزش از راه دور (با تأکید بر فناوری موک) بر میزان درگیری تحصیلی دانشجویان پیام نور تأثیر مثبت داشت. میزان عملکرد تحصیلی دانشجویانی که با استفاده از الگوی آموزشی مبتنی بر فناوری آموزش از راه دور، آموزش دیده بودند، بیشتر از گروه گواه بود و چنانچه در پژوهش‌های مورد بررسی هم مشاهده می‌شود، تمام پژوهش‌ها استفاده از فناوری در آموزش از راه دور را در عملکرد تحصیلی دانشجویان مثبت ارزیابی کرده‌اند. بدله

(۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی تأثیر تابلوهای الکترونیکی بر یادگیری و یادداری مهارت‌های خواندن و شنیدن درس زبان انگلیسی پرداخته است. در نهایت، تفاوت فرایند یادگیری و یادداری در دو گروه آزمایش و گواه در استفاده از تابلوی الکترونیکی کاملاً مشهود و چشم‌گیر بوده است. همچنین استنباط می‌شود که آموزش به‌وسیله تابلوی هوشمند در کنار روش تدریس شنیداری و گفتاری در امر یادگیری و یادداری مهارت شنیدن تأثیر دارد و این تأثیر بیشتر از میزان کاربرد تابلوی هوشمند در کنار استفاده از روش گرامر، ترجمه، در بهبود فرایند یادگیری و یادداری مهارت خواندن است.

بروکر^۱ (۲۰۱۸) در پژوهشی به مقایسه انگیزه و مشارکت در تحصیل و یادگیری در فراگیران دو آموزش سنتی و مبتنی بر موک پرداخته است. نتایج به‌دست‌آمده نشان داده است که میزان انگیزه و مشارکت در یادگیری در دو گروه متفاوت بوده است. به‌طوری‌که فراگیران آموزش مبتنی بر موک، از انگیزه و مشارکت بیشتری در تحصیل و یادگیری برخوردار بوده‌اند. نتایج پژوهش بهادر سینگ^۲ (۲۰۱۶) با عنوان "یادگیری از طریق دوره‌های آنلاین انبوه (موک) نشان داد که موک توانایی بزرگی برای یادگیری و آموزش مادام‌العمر دارد در صورتی که در راهی ساختاریافته باشد که یادگیری خودسازمان‌دهی شده را با توجه به نیازهای مختلف و سبک‌های یادگیری گروه متنوعی از یادگیرندگان را ایجاد کند. دیاگارجان^۳ (۲۰۱۶) پژوهشی با عنوان دوره‌های آنلاین جمعی (موک) و یادگیری الکترونیکی در آموزش عالی انجام داد. یافته‌ها نشان داد که استفاده از یادگیری الکترونیکی منجر به درگیری تحصیلی و تعامل در بین دانشجویان می‌شود.

---

¹ Brooker

² Bahadur singh

³ Thiagarjan

سوزان هاتون و فای ویزنبرگ^۱ نیز هم‌صدا با بسیاری از مفسران دیگر، در وصف این روش آموزشی اذعان می‌کنند که پارادایم جدید، محیطی دانش‌آموز محور، همکاری گرایانه و تساوی گراست. هم‌زمان با اینکه دانش‌آموزان از حالت منفعل به افرادی با انگیزه در یادگیری تبدیل می‌شوند، معلمان هم از وضعیت متکلم وحده بودن خارج می‌شوند و به‌صورت مشاور و راهنما در می‌آیند و در نتیجه با استفاده از سیستم آموزش از راه دور و به‌طور اخص موک در امر یادگیری کمک بسیاری می‌کند و باعث یادگیری عمیق و یاد داری مفاهیم می‌شود (مایک مارکل، ۱۹۹۸).

موک‌ها علاوه بر محتوای درسی نظیر ویدئو و متون و مجموعه مسائل، فضای تعاملی هم به وجود می‌آورند که دانش‌آموزان، استادان و دستیاران آموزشی هم می‌توانند در آن شرکت کنند و فرصت‌های برابر آموزشی را برای همه به وجود می‌آورد. در این پژوهش از فناوری موک استفاده می‌شود تا تأثیر استفاده از آن را بر روی یادگیری و یادداری دانش‌آموزان متوسطه دریابیم. چراکه توسعه نظام آموزشی به‌طور اعم و توسعه آموزش از راه دور به‌طور اخص از این جهت بسیار حائز اهمیت است زیرا زمینه‌ساز توسعه اقتصادی-اجتماعی یک کشور است (آخوندی، ۱۳۸۲) و برای ما هم در این پژوهش از آن جهت مهم است که آموزش قرآن را اثربخش‌تر کنیم تا در ذهن دانش‌آموزان تثبیت شود و در لحظه‌لحظه زندگی‌شان از آن بهره‌برند و جامعه را از هر لحاظ ارتقا بخشند. خدای متعال هم در قرآن آورده است ((... وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَ هُدًى وَ رَحْمَةً وَ بُشْرَى لِّلْمُسْلِمِينَ)^۲؛ قرآن روشنی‌بخش هر چیزی است و با استفاده از آن است که می‌توان زیستن انسان‌ها را با کیفیت‌تر نمود.

بنابراین با توجه به اهمیت آموزش و تدریس قرآن در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران و چالش‌های تدریس دروس دینی و قرآن در کشورمان و با توجه به‌تازگی و خلاقیت

^۱ Susan hotton & Faye wiesen berg

^۲ سوره نحل، ۸۹

روش‌های فناورانه به‌ویژه سیستم موک در نظام آموزشی، پژوهشگر راغب و علاقه‌مند گردید تا در قالب رساله کارشناسی ارشد تکنولوژی آموزشی، به روش پژوهش آزمایشی به دلیل اعتبار یافته‌ها، در سطح محدود اما عمیق دو گروه از دانش‌آموزان دختر پایه نهم را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است و تأثیر موک بر یادگیری و یادآوری درس قرآن مورد آزمایش و تجربه قرار گرفت تا نتایج و یافته‌های این فرایند بر سبک زندگی اسلامی-ایرانی دانش‌آموزان مفید و مؤثر واقع شود.

روش تحقیق

این پژوهش به‌صورت آزمایشی انجام شد. هدف محقق از انجام این پژوهش، کاربردی بود. جامعه آماری این پژوهش را دانش‌آموزان دختر مقطع نهم متوسطه مدرسه فضیلت واقع در منطقه ۱ شهر تهران در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ تشکیل می‌دهند. حجم نمونه مورد مطالعه شامل ۵۰ نفر از دانش‌آموزان دختر مقطع نهم متوسطه مدرسه فضیلت واقع در منطقه ۱ شهر تهران بود که این تعداد به‌صورت نمونه‌گیری در دسترس و جایگزینی تصادفی از بین دانش‌آموزان فوق‌انتخاب شدند و در دو گروه ۲۵ نفره (۲۵ نفر شامل گروهی که رویکرد آموزشی موک را دریافت کردند و ۲۵ نفر شامل گروهی که رویکرد آموزشی سنتی را از قبل دریافت کرده بودند) جای داده شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه بسته پاسخ و دوره آموزشی به شرح زیر استفاده شده است: ۱- پرسشنامه یادگیری و یادداری: این پرسشنامه توسط محقق طراحی شده و دارای ۱۰ عبارت است. مقیاس پرسشنامه ۵ درجه‌ای لیکرت (خیلی کم = ۱، کم = ۲ تا حدودی = ۳، زیاد = ۴، خیلی زیاد = ۵) است. روایی هر دو پرسشنامه از نظر صوری و محتوایی به تائید رسید. برای برآورد پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده شد و ضریب ۰/۷۹ برای یادگیری و ضریب ۰/۷۷ برای یادداری به دست آمد. ۲- دوره آموزش قرآن به شیوه موک: این دوره شامل برگزاری ده جلسه یک ساعته برای گروهی بود که دارای رویکرد

آموزشی موك بود و جلسات توسط محقق در مدرسه برگزار شد. محتوای این جلسات به شرح جدول شماره ۱ است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون کولموگروف اسمیرنف استفاده شد تا دریابیم توزیع داده‌هایمان نرمال هست یا خیر و وقتی نرمال بود و در حال مقایسه دو گروه بودیم از آزمون t مستقل استفاده می‌کنیم.

جدول ۱: محتوای جلسات آموزش قرآن به شیوه موك

جلسه	عنوان
اول	آشنایی با کتاب آموزش قرآن و نحوه تدریس - بیان اهداف و انتظارات - آشنایی با سوره شوری - قرائت آیات ۱ تا ۱۵ - آشنایی با کلمات و عبارات قرآنی
دوم	قرائت ادامه سوره شوری - آشنایی با سوره زخرف - سوره زخرف آیات ۱ الی ۱۰ - آموزش قواعد قرآنی (مخارج حروف)
سوم	حل تمرین‌های درس ارائه داده شده - هم‌اندیشی مبحث شناخت
چهارم	آشنایی با سوره دخان - قرائت سوره دخان آیات ۱ تا ۳۹ - آشنایی با کلمات و عبارات قرآنی
پنجم	آشنایی با سوره جاثیه - قرائت سوره جاثیه آیات ۱ تا ۲۲ - یادآوری قواعد درس پیشین و آموزش قواعد جدید (تلفظ حروف خاص)
ششم	حل تمرین‌های درس ارائه شده - هم‌اندیشی مبحث شناخت
هفتم	قرائت ادامه سوره جاثیه - آشنایی با سوره احقاف آیات ۱ تا ۱۴ - آشنایی با کلمات و عبارات قرآنی
هشتم	آشنایی با سوره محمد - قرائت سوره محمد - یادآوری قواعد دروس پیشین و آموزش قواعد جدید (کوتاهی و کشیدگی حروف)
نهم	حل تمرین‌های درس ارائه شده - هم‌اندیشی مبحث شناخت
دهم	جمع‌بندی دروس ارائه شده و ارزشیابی

یافته‌ها

جدول ۲: نتایج آزمون K-S

نتیجه آزمون	کولموگروف اسمیرنف		مؤلفه
	Sig	K-S	
توزیع نرمال	۲۱۵	۱۸۰ .	یادگیری
توزیع نرمال	۲۰۲	۱۷۷ .	یادداری

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، سطح معنی‌داری‌های به‌دست آمده بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است و با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که داده‌های پژوهش از ویژگی نرمال بودن تبعیت می‌کنند و می‌بایست از آزمون‌های پارامتریک برای تحلیل داده‌ها استفاده نمود. فرضیه اول پژوهش: آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادگیری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد.

جدول ۳: شاخص‌های توصیفی یادگیری به تفکیک هر یک از گروه‌ها

مؤلفه	گروه	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
یادگیری	آموزش موک	۲۵	۹۷.۳	۴۱۷	۸۳
	آموزش سنتی	۲۵	۹۶.۲	۱	۲۰۰

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، میانگین گروه آموزش موک در یادگیری بیشتر از میانگین گروه آموزش سنتی بوده است. برای مشخص کردن اینکه این تفاوت‌ها ناشی از خطای نمونه‌برداری بوده یا ناشی از تفاوت‌های واقعی بین گروه‌ها، از آزمون t برای مقایسه دو گروه مستقل استفاده شده است (جدول شماره ۴).

جدول ۴: آزمون t برای مقایسه میانگین‌های دو گروه درزمینه یادگیری

آزمون لون	مقایسه میانگین‌ها	فاصله اطمینان
-----------	-------------------	---------------

۹۵ درصد							
حد پایین	حد بالا	تفاوت میانگین‌ها	Sig	df	T	Sig	F
۴۴۴.۱	۵۷۱.	۱	.۰۰۰	۴۸	۶۸۰.۴	.۱۴۲	۶۳۸.
با فرض برابری واریانس‌ها							
۴۵۰.۱	۵۶۵.	۱	.۰۰۰	۰۸۲.۳۲	۶۴۰.۴		
بدون فرض برابری واریانس‌ها							

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، مقدار F محاسبه شده برای یادگیری $۰/۶۳۸$ برای مقایسه واریانس‌های دو گروه کوچک‌تر از مقدار بحرانی است و سطح معنی‌داری به دست آمده $۰/۱۴۲$ بزرگ‌تر از $۰/۰۵$ است، در نتیجه واریانس‌های دو گروه همسان بوده است. همچنین چون مقدار t محاسبه شده برای یادگیری $۴/۶۴۰$ با درجه آزادی ۴۸ برای آزمون‌های دو دامنه در سطح $۰/۰۵$ برای مقایسه میانگین نمرات به دست آمده بر اساس نوع گروه‌های مورد مطالعه (آموزش موک و آموزش سنتی) بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t ($۱/۹۶$) است، بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت بین میانگین نمرات آزمودنی‌ها رد می‌شود و نتیجه می‌گیریم که تأثیر آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادگیری دانش‌آموزان دوره متوسطه متفاوت است. به‌طوری‌که مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد این تفاوت در گروه دانش‌آموزان آموزش موک ($۳/۹۷$) بیشتر از گروه دانش‌آموزان آموزش سنتی ($۲/۹۶$) است؛ بنابراین می‌توان گفت آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادگیری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد.

فرضیه دوم پژوهش: آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادداری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد.

جدول ۵: شاخص‌های توصیفی یادداری به تفکیک هر یک از گروه‌ها

مؤلفه	گروه	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
یادداری	آموزش موک	۲۵	۹۵.۳	۴۱۳	۰.۸۲
	آموزش سنتی	۲۵	۹۰.۲	۹۵۹	۱.۹۱

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، میانگین گروه آموزش موک در یادداری بیشتر از میانگین گروه آموزش سنتی بوده است. برای مشخص کردن اینکه این تفاوت‌ها ناشی از خطای نمونه‌برداری بوده یا ناشی از تفاوت‌های واقعی بین گروه‌ها، از آزمون t برای مقایسه دو گروه مستقل استفاده شده است (جدول شماره ۶).

جدول ۶: آزمون t برای مقایسه میانگین‌های دو گروه در زمینه یادداری

فاصله اطمینان ۹۵ درصد	مقایسه میانگین‌ها					آزمون لون			
	حد بالا	حد پایین	تفاوت میانگین‌ها	Sig	df	t	Sig		F
۰.۶۲۷	۲۰	۸	۱	۰.۰۰۰	۴۸	۵	۱۰.۱	۴۳۱	با فرض برابری واریانس‌ها
۰.۶۲۲	۲۰	۸	۱	۰.۰۰۰	۶۱.۳۲	۵			بدون فرض برابری واریانس‌ها

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، مقدار F محاسبه شده برای یادگیری $۰/۴۳۱$ برای مقایسه واریانس‌های دو گروه کوچک‌تر از مقدار بحرانی است و سطح معنی‌داری به دست آمده $۰/۱۰۱$ بزرگ‌تر از $۰/۰۵$ است، در نتیجه واریانس‌های دو گروه همسان بوده است. همچنین چون مقدار t محاسبه شده برای یادگیری ۵ با درجه آزادی ۴۸ برای آزمون‌های دو دامنه در سطح $۰/۰۵$ برای مقایسه میانگین نمرات به دست آمده بر اساس نوع گروه‌های مورد

مطالعه (آموزش موک و آموزش سنتی) بزرگ‌تر از مقدار بحرانی t (۱/۹۶) است، بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت بین میانگین نمرات آزمودنی‌ها رد می‌شود و نتیجه می‌گیریم که تأثیر آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادداری دانش‌آموزان دوره متوسطه متفاوت است. به‌طوری‌که مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد این تفاوت در گروه دانش‌آموزان آموزش موک (۳/۹۵) بیشتر از گروه دانش‌آموزان آموزش سنتی (۲/۹۰) است؛ بنابراین می‌توان گفت آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادداری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده از تحلیل فرضیه اول پژوهش نشان داد که آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادگیری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد. یادگیری به‌عنوان «فرایندی که به‌وسیله آن دانش از راه تغییر شکل تجربه ایجاد می‌شود» تعریف شده است (شریفی و اسلامیه، ۱۳۹۱) و طبق گفته محققان، موقعیت یادگیری و محیط آن از عوامل بسیار مؤثر در یادگیری است (شعبانی، ۱۳۹۲).

نتایج تحقیقات اخیر استفاده درست و مناسب از روش‌های جدید مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی مانند آموزش الکترونیکی را راهکاری مناسب می‌داند که می‌تواند سبب ارتقای کیفیت آموزش بشود و بسیاری از چالش‌های آموزش را پاسخگو باشد.

مطابق با نتایج پژوهش حاضر، آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادگیری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد. در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان اذعان داشت که روش آموزشی مبتنی بر موک، به دلیل انعطاف‌پذیری که در دسترسی به اطلاعات و منابع و نیز تناسب داشتن با زمان و مکان دارد، امکان یادگیری در دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد و درعین‌حال، سبب می‌شود تا فرد، در یادگیری مطالب، ترس و استرس ناشی از کلاس‌های درس فیزیکی سنتی را نداشته باشد، زیرا بنا به گفته رنه (۲۰۱۳) هدف از استفاده از موک،

تسهیل یادگیری است و با توجه به نتایج به دست آمده، می‌توان گفت که روش موک در تسهیل یادگیری در دانش‌آموزان تحت مطالعه مؤثر بوده و سبب شده است تا آن‌ها در یادگیری، نمره بیشتری نسبت به دانش‌آموزانی که با روش سنتی آموزش دیده‌اند، کسب نمایند. چراکه آن‌ها کاملاً در فرآیند یادگیری دخیل‌اند و مشارکت دارند. در بین نتایج به دست آمده از پژوهش با نتایج مطالعات در تاج و زارعی زوارکی (۱۳۹۶)، در تاج (۱۳۹۶)، بادله (۱۳۹۵)، معافیان، نوحی و عباس زاده (۱۳۹۳)، مقامی (۱۳۹۳)، سورسوری و زرعی (۱۳۹۳)، دلاور و قربانی (۱۳۹۰)، بروکر (۲۰۱۸)، بهادر سینگ (۲۰۱۶) و گاه^۱ (۲۰۱۴) که هر یک در مطالعات خود الگوی آموزش الکترونیکی مبتنی بر موک را در افزایش یادگیری دانش‌آموزان و دانشجویان مؤثر ارزیابی نمودند، همسویی وجود دارد.

نتایج به دست آمده از تحلیل فرضیه دوم پژوهش نشان داد که آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادداری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد. یادداری به معنای توانایی ذخیره اطلاعات در حافظه درازمدت به مدت طولانی و به یاد آوردن آن‌ها در موقعیت‌های مقتضی است (ماهلر، ۲۰۱۱). بر اساس یافته‌های محققان، ابزارهای الکترونیکی نقش مهمی در یادداری افراد ایفا می‌کنند (کینبون، ۲۰۱۴) و مطابق با نتایج پژوهش نیز آموزش قرآن کریم بر اساس موک بر یادداری دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد. در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان اذعان داشت که استفاده از موک در تدریس موجب می‌شود تا دانش‌آموزان به جزوه برداری و نگارش مطالبی که فکر می‌کنند ممکن است بعداً از ذهنشان خارج شود، نمی‌پردازند و همین امر سبب می‌شود تا دانش‌آموزان تنها به مطالبی که از سوی معلم ارائه می‌شود تمرکز نمایند و فایل صوتی ضبط شده کلاس را بعداً در زمان‌های مختلف به دفعات گوش دهند. بنابراین، جذابیت این امر یادداری طولانی‌مدت را برای دانش‌آموزان به ارمغان می‌آورد. بین نتایج به

---

¹ Goh

دست آمده از پژوهش با نتایج مطالعات بادله (۱۳۹۵)، مقامی (۱۳۹۳)، بهادر سینگ (۲۰۱۶)، دیاگارجان (۲۰۱۶) که هر یک در مطالعات خود الگوی آموزش الکترونیکی مبتنی بر موک را در افزایش یادداری دانش‌آموزان مؤثر ارزیابی نمودند، همسویی وجود دارد.

از محدودیت‌های پژوهش می‌توان به محدود بودن قلمرو موضوعی این پژوهش به سه حوزه آموزش موک، یادگیری و یادداری اشاره کرد که این امر امکان مقایسه تاثیر آموزش موک بر سایر متغیرها را کم می‌کند. جامعه آماری این پژوهش را دختران تشکیل می‌داد که این امر امکان تعمیم‌دهی نتایج به دست آمده به سایر مناطق و شهرها را کم می‌کند. همچنین وجود تمایلات، تعصبات و تجربیات گذشته پاسخگویان ممکن است بر نتایج اثر گذار باشد. با توجه به اینکه اجرای برنامه آموزشی با رویکرد موک، نیازمند حمایت آموزش و پرورش و سایر سازمان‌ها از این نوع آموزش است، پیشنهاد می‌شود در برنامه‌ها، سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های آموزشی، توجه کافی به این امر صورت گیرد. در برگزاری دوره‌های آموزشی، از مدرسانی که در زمینه آموزش و یادگیری به روش موک دارای مهارت هستند، استفاده شود. با توجه به خالی بودن جای پکیج‌های آموزشی با روش موک در حوزه آموزش، نسبت به تولید سی‌دی‌های آموزشی در این حوزه همت ورزیده شود. همچنین در مدارس، با حمایت معلمان، گروه‌های پژوهشی دانش‌آموزی در حوزه آموزش با روش موک تدارک دیده شود.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

سپاسگزاری

از تمامی عزیزانی که به نحوی در این راه یاری گر بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنم.

منابع

- آخوندی، لیلا. (۱۳۸۲). «ارزشیابی از نظام آموزش از راه دور دانشگاه پیام نور از دیدگاه دانشجویان و اساتید»، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- بادله، علیرضا. (۱۳۹۵). «تأثیر تابلوهای الکترونیکی بر یادگیری و یادداری مهارت‌های خواندن و شنیدن درس زبان انگلیسی»، فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، ۱۲، ۴۱، ۵۸-۲۹.
- درتاج، فریبا. (۱۳۹۶). طراحی و اعتبار یابی الگوی آموزشی مبتنی بر فناوری در آموزش از راه دور و تأثیر آن بر درگیری تحصیلی و عملکرد تحصیلی. رساله دکتری. دانشگاه علامه طباطبایی.
- درتاج، فریبا؛ زارعی زوارکی، اسماعیل و علی‌آبادی، خدیجه. (۱۳۹۶). «طراحی و اعتباریابی الگوی آموزش از راه دور مبتنی بر موبایل برای دانشجویان»، مجله روانشناسی تربیتی، ۱۸، ۴۴، ۱۰۸-۸۳.
- دلاور، سمیرا و محمد، قربانی. (۱۳۹۰). «نقش آموزش مجازی در یادگیری خلاق دانشجویان از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های شهرستان بجنورد»، فصلنامه دانشگاهی یادگیری الکترونیکی (مدیا)، ۲، ۳، ۹-۱.
- سراجی، فرهاد. (۱۳۹۱). «محیط‌های یادگیری مجازی، امکانی برای کمک به بهبود فرهنگ یادگیری»، مجله راهبرد فرهنگ. شماره هفدهم و هجدهم، بهار و تابستان.
- سراجی، فرهاد. (۱۳۸۲). «مقایسه الگوی طراحی آموزشی مریل با شیوه سنتی در یادگیری ریاضی دوم ابتدایی شهرستان میانه»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- سعیدی نجات، شهین و وفایی نجار، علی. (۱۳۹۰). «تأثیر برنامه‌های آموزش از راه دور بر موفقیت تحصیلی دانشجویان» مجله ایرانی برای آموزش در علوم پزشکی، ۱۱، ۱، ۹-۱.
- سهرابی، بابک و ایرج، حمیده. (۱۳۹۴). مدیریت کلان داده‌ها در بخش‌های خصوصی و عمومی. انتشارات سما.

سورسوری، کلثومه وزرعی، آرزو. (۱۳۹۳). «بررسی اثربخشی طراحی به شیوه آموزشی بازی‌های آنلاین بر یادگیری خواندن و نوشتن زبان انگلیسی»، اولین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی، انجمن علمی توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین.

سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۳). *روش‌های یادگیری و مطالعه*. تهران: رشد.

شریفی، اصغرواسلامیه، فاطمه. (۱۳۹۱). «بررسی نقش رسانه‌های آنلاین در شکل‌گیری تفکر انتقادی جوانان»، *مجموعه مقالات همایش روز جهانی رسانه‌های اجتماعی*.

شعبانی، حسن. (۱۳۹۲). *مهارت‌های آموزشی و پرورشی*. انتشارات سمت.

معافیان، فاطمه؛ عصمت نوحی و عباس زاده، عباس. (۱۳۹۳). «تأثیر آموزش الکترونیکی تلفیقی بر یادگیری و خودکارآمدی دانشجویان پرستاری در درس مراقبت‌های ویژه قلبی عروقی».

معینی کیا، مهدی؛ آریانی، ابراهیم؛ زاهد بابلان، عادل؛ موسوی، طیبه و کاظمی، سلیم. (۱۳۹۵). «مطالعه عوامل مؤثر بر اجرای دوره‌های همگانی آموزش آزاد درون‌خطی (موک) در آموزش عالی (پژوهش آمیخته)»، *دوماهنامه علمی پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*، ۴۰.

مقامی، حمیدرضا؛ زارعی زوارکی، اسماعیل؛ دلاور، علی و نوروزی، داریوش. (۱۳۹۳). «مقایسه تأثیر سه روش آموزش حضوری، الکترونیکی و تلفیقی بر یادگیری و یادداری دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی» *پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۸، ۲۴، ۳۹-۱۷.

موسی رضوانی؛ سونیا. (۱۳۸۹). «تأثیر استفاده از روش آموزش چندرسانه‌ای و سخنرانی بر یادگیری، یادداری و انگیزش پیشرفت تحصیلی درس عربی دانش آموزان مراکز آموزش از راه دور تهران»، *پایان‌نامه ارشد*. دانشگاه علامه طباطبائی.

نجفی، حسین (۱۳۹۰). «تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایند یاددهی و یادگیری»، *نشریه پیک نور زبان و ادبیات فارسی*. دوره ۹. شماره ۳.

نجفی، حسین؛ جوادی، محمد علی و نوروززاده، رضا. (۱۳۹۱). «نگاهی به روش تحلیل هزینه اثر. بخشی در اقتصاد آموزش عالی از دور»، *دومین همایش ملی مدیریت کیفیت در دانشگاهها موسسات آموزش عالی و پژوهشی کشور*.

- Alumu, S. and Thiagarajan, P. (2016). "Massive Open Online Courses and E-learning in Higher Education", *Indian Journal of Science and Technology*, Vol. 9(6), 1-10, DOI: 10.17485/ijst/2016/v9i6/81170.
- Bahadur singh. Ammer (2016). Learning through massive open online courses (moocs) A case of the first international Mooc offered by University of Oslo in 2015, Master thesis Department of Education program in Higher Education faculty of educational sciences University of oslo, 1- 103.
- Brooker, Abi; Corrin, Linda; de Barba, Paula; Lodge, Jason; Kennedy, Gregor (2018). A Tale of Two MOOCs: How Student Motivation and Participation Predict Learning Outcomes in Different MOOCs. *Australasian Journal of Educational Technology*, 34, 1, 73-87.
- Goh, W. W., Kaur, S., & Chion, Z. H. A. (2014). The perceptions of MOOC among learners based on activity theory, Taylor's 7th Teaching and Learning Conference, 6-16.
- Karnouskos S, Holmlund M. Impact of Massive Open Online Courses (MOOCs) on Employee Competencies and Innovation. School of management. 2014; Available from: [http://www. diva-portal. org](http://www.diva-portal.org).
- Kennedy J. (2014). Characteristics of Massive open online courses (Moocs): A Research review - 2009-2010. *Journal of IoL*, 13, 1, 39-43.
- Kinboon, N. , Suwannoi, P. , & Koul, R. (2014). Thai Secondary School of Representation about ICT Understanding in Proposed Learning Model. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 143, 799-809.
- Mahler, Joni D. (2011). When Multiplication Facts Won't Stick: Could a Language/Story Approach Work? A Research Study Examining the Effectiveness of the "Memorize in Minutes" Curriculum. Online Submission, *The Educational Therapist*, 32, 1, 20-21.
- Markel, Mike (1998). *Technical communication: Situations and strategies* 5th ed. Martin's.
- Mc Aulye A, Stewart B, Siemens G, Cormier D. (2010). The Mooc model for digital practice. 1-63. Retrieved from [http:// www. elearnspace. org/ Articles/ Mooc- Final. pdf](http://www.elearnspace.org/Articles/Mooc-Final.pdf).

Misut, M. and Pokorny, M. (2015). “Does ICT improve the efficiency of learning?”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 177, 306-311.

Pomerol, J. C. , Epelboin, Y. , & Thoury, C. (2015). *MOOCs: Design, Use and Business Models*. John Wiley & Sons.